

zároveň jednou z nejstarších ukázek rozboru znaku a bývá často zmiňována v dějinách čínské jazykovědy. A nakonec i anekdota o oráči ze Sung a zajici, který se zabil o pařež, byla zvětšena v dodnes užívaném úsloví.

Zajímavá a nápadná je rovněž nadprůměrná přibuznost této kapitoly s Knihou pana ze Šang, projeví se ve vedle přebírání ideových prvků i zřetelnými mezitextovými odkazy. Stačí kapitola porovnat s výtahy ze Šang Jangova díla, předloženími čtenáři v úvodu. Týká se to v první řadě filozofie dějin a myšlenky měnitelch se úkolů a jejich řešení, ale také výběru „nepřítel států“ a přístupu k nim, jež se konečně u kapitoly i v převzatém pojmosloví. U slova *škůdce*, jež se vyskytuje i v názvu kapitoly, je přitom nutno se zastavit. Čínské tu 蠹 značí druh hmyzu, který vyžírá chodbičky ve dřevě, někdy může označovat i mola; jeho přenesení na lidské škůdce, kteří podývají stát, je právě dílem legistů. Dalo by se chápat jako „červotoč“, jak jsem sám původně překládal pro větší názornost, avšak zejména v příslaví, kde se mluví o prožraném stromu, jež zlomí prudký vítr (kap. XV), je zřejmé, že se jedná o brouka v živém dřevě, nikoli tedy o červotoče vrtajícího ve dřevě mrtvém. Překládám proto jako „brouk“, jak se obecně těmto škůdcům na stro-
mech říká, anebo přímo „škůdce“.

V nejstarším dávnověku bylo lidí málo a zvířat mnoho, takže lidé neměli nad zvířaty, hmyzem a plazy navrch. Našel se jeden mudrc, který ze dřeva dělal hnízda, a tak se vyhnul všemu nebezpečí. Lidé tím byli potěšeni, učinili jej králem podnebesí a říkali mu pan Hnízdo. Lidé se živili ovocnými plody a škebllemi. Zápach syrové zvěřiny a ryby škodil jejich žaludkům a mnoho jich z toho trpělo nemocemi. Až se našel jeden mudrc, který rozdělával oheň třením kusů dřeva o sebe, a tak se zbavili zápachu zvěřiny i ryby. Lidé tím byli potěšeni, učinili jej králem podnebesí a říkali mu pan Zápalmík. Ve středním dávnověku postihla podnebesí velká potopa a Kun s Jüem prokopávali odvodňovací strouhy.⁵³⁰ Když se v pozdním dávnověku chovali tyraní Ťie a Čou násilně a nespořádaně, vydali

⁵³⁰ Podle mýtů, jak je líčí klasické písemnictví, byl Kun neúspěšným předchůdcem Velkého Jü (viz pozn. 243), tudíž je tu s ním jmenován snad jen takříkajíc do počtu, což je doložený, byť dosti řídký stylistický prostředek. Odvodňovacími kanály se v měřítku šerého

se Tchanga a Wu na trestnou výpravu.⁵³¹ Kdyby někdo stavěl hnízda a třel o sebe dřívka v době dynastie Sia, jistě by se mu Kun a Jü smáli. Stejně tak kdyby někdo kopal strouhy v době dynastie Jin⁵³² a Čou, určitě by se mu Tchanga a Wu smáli. Je-li tomu tak, pak když někdo v dnešní době vychvaluje způsobu Jaoa, Šuna, Tchanga, Wu a Jüa, bezpochyby se mu mudrci nové doby vysmějí. Mudrc proto není zahleděn do dávné minulosti ani se neřídí věcnými pravdami, nýbrž se zabývá úkoly dané doby a hledá jejich řešení.

Jeden člověk ze Sung pracoval na poli, uprostřed něhož byl pařež. Běžel tudy zajíc a narazil do pařežu, zlomil si vaz a byl na místě mrtvý. Načež ten člověk odložil rýč a hlídal pařež doufaje, že chytne dalšího zajíce. Dalšího zajíce však chytnout nedokázal a v Sung byl všem pro posměch. Snažit se spravovat dnešní lid politikou předešlých králů je stejné jako takové hlídání pařežu.

V minulosti muži nepracovali na poli, protože k obživě stačily volně rostoucí plody. Ženy netkaly, poněvadž k osázení stačily kožšiny zvířat. Nevynakládali žádné úsilí, a obživi byl dostatek, lidí bylo málo a prostředků přebytek, proto lidé nesouperili. Z toho důvodu nebyly udílěny tučné odměny ani nebyly užívány těžké tresty a mezi lidmi panoval sám od sebe řád. Nyní když má někdo pět dětí, není to mnoho, a každé dítě má dalších pět dětí, takže starý otec má ještě za svého života pětadvacet vnuků. A tak je lidí mnoho a prostředků málo, práce je namáhavá a obživa skromná, proto lidé souperí a ani navýšené odměny a zpřísněné tresty nejsou s to zaručit, že ne-
vznikne nepořádek.

hrdinského dávnověku myslí velké toky, jež odvádějí vodu z povodí na západě Číny na východ do moře.

⁵³¹ Viz pozn. 349, 306 a 348.

⁵³² Tj. Šang. Dynastie Sia, Šang (Jin, asi 1600–1045) a Čou (1045–221) představují tři dynastie čínského starověku, *san-taj* 三代, přičemž první z nich se mimo čínské prostředí většinou považuje stále za historicky nedoloženou.

se dnes snaží lidé něco urvat pro sebe, není to proto, že by byli obhroublí, ale proto, že prostředků je málo. Bylo-li lidem zalehko přenechat někomu postavení syna Nebes, nebylo to proto, že by byli vznešení, ale proto, že skýtalo skrovnohu moc. A soupeřili o úřady ve správě, není to proto, že jsou nízcí, nýbrž je to z té přičiny, že úřady zaručují velké pravomoce. Proto svrchovaně moudrý muž dělá politiku tak, že posuzuje, čeho je mnoho a čeho málo a co je výnosné a nevýnosné. A proto také nelze mírné tresty považovat za laskavost a tresty přísné za krutost, protože se řídí podle mravů. Tak se úkoly liší podle doby a řešení jsou šita na míru úkolům.

Kdysi král Wen sídlil v oblasti mezi hlavními městy Feng a Chao⁵³⁴ a ovládal území o sto mílich našří i podél. Choval se lidsky a se smyslem pro náležitě, a získal si tak západní nájezdníky, načež se stal králem podnebesí. Král Jen ze Sü sídlil v Chan-tungu⁵³⁵ a spravoval území o pěti stech mílich našří a naděl. Choval se lidsky a se smyslem pro náležitě, dobýval území a podřídil svému dvoru třicet šest zemí. Král Wen z Ťing⁵³⁶ se lekl, že mu bude škodit, a tak svolal vojsko a záútočil na Sü, načež je zahubil. To, že se král Wen choval podle zásad lidskosti a se smyslem pro náležitě, a stal se tak králem podnebesí, zatímco süský král Jen činil stejně tak, a přišel o svou zemi, je dáno tím, že lidskost a smysl pro náležitě byly

⁵³⁴ Feng 豐 a Chao 鎬 byla dvě hlavní města raných Čou, první poněkud starší než druhé. Ležela v úzké pánvi v oblasti dnešního Si-anu na jižním břehu řeky Wej ve vzdálenosti přibližně 25 čínských míl (1 míle = 0,5 km). O králi Wenovi, přesněji „náčelníkovi západu“ Ťi Čchangovi, viz pozn. 87.

⁵³⁵ Král Jen ze Sü 徐偃王 podle pozdější tradice působil po r. 1000 za vlády čouského krále Mua coby vládce víceméně nezávislého „barského“ státu. Mělo se jednat o silného a úspěšného panovníka vyznávajícího cestu lidskosti, čímž si získal mnoho spojenců. Po neúspěšném útoku na Čouy prý odešel do ústraní a žil jako poustevník. Chan-tung 漢東 je doslova Východní Pochani, tj. kraj na východ od řeky Chan, mohutného levého přítoku Dlouhé řeky.

⁵³⁶ Srov. též pozn. 462.

užitečné v minulosti, kdežto nejsou užitečné v současnosti. Proto říká: Liší-li se doba, liší se úkoly. V době císaře Šuna se nechтели Miaové poddat a Jü se na ně chystal zaútočit.⁵³⁷ Šun řekl: „To nejde. Není-li ctnost nadřizených dokonala, a chtějí přitom podnikat vojenskou záležitost, není to správné.“ Načež se po tři léta zdokonaloval, potom vzal do rukou štít a sekuru a dal se do tance, a Miaové se podrobili.⁵³⁸ V bojích s Kung-kungem⁵³⁹ ovšem byli ti, kteří měli krátké čepele, zasaženi nepřitelem, a ti, kteří neměli tvrdé brnění, byli zraněni. Je to tím, že tanec se štítem a sekurou se hodil v minulosti, zatímco v současnosti je k ničemu. Proto říká: „Mění-li se úkoly, změni se i řešení.“ V nejzazším dávnověku se soutěžilo v mravnosti, ve střední době se lidé sháněli po chytrých radách a dneska se zápolí hrubou silou.

Když se Čchi chystalo napadnout Lu, vyslali z Lu C'-kungga,⁵⁴⁰ aby to Čchiským rozmluvil. Čchišti mu řekli: „Ne že byste nemluvili přesvědčivě, to ne. Ale to, co my chceme, je území, a o tom vaše slova nebyla.“ Nato svolali vojsko, zaútočili na Lu a posunuli hranici na pouhých deset mil od městských bran.

A tak byl král Jen ze Sü lidský a choval se patřičně, ale Sü zaniklo, C'-kung byl přesvědčivý a chytrý, ale Lu přišlo o území. Když se to vezme takto, pak lidskost, smysl pro náležitě,

⁵³⁷ Též jako San-miao, tj. Trojí Miaové – srov. pozn. 459.

⁵³⁸ Sekera a štít byly tradiční příslušenství při obrádním válečném tanci.

⁵³⁹ Často se označení Kung-kung 共工 chápe jako jméno osoby, nic méně už v nejstarších chanských komentářích se praví, že je to název úřadu, který později přešel na rod, jehož člen jej kdysi zastával. Stalo se z něho tedy příjmení, jak to bylo běžné i v Čechách. Můžeme tím vysvětlit značně různorodé a vzájemně se popírající zprávy o „Kung-kungovi“, lze to však vysvětlit jednoduše i tím, že legendární látka bývá dost pestrá, nesourodá a zhusta nesoudržná. Zde má být řeč o Kung-kungovi z dob císaře Jaoa – viz též pozn. 244.

⁵⁴⁰ Viz pozn. 21.

přesvědčivost ani chytrost nejsou prostředky, jak si udržet stát. Pakliže by se zahodila lidskost krále Jena, skončovalo se s C'-kungovou chytrostí a místo toho se využilo síly států Sü a Lu k tomu, aby se tyto postavily proti deseti tisícům válečných vozů, Čchi ani Ťing by v těchto dvou zemích svého dosáhnout nemohlo.

Vždyť mravy minulosti a přítomnosti se liší, jiná jsou i stárá a nová řešení. Kdybychom chtěli vládnout v napjaté době mírnou a uvolněnou politikou, bylo by to jako řídit bez otěží a biče splašeného koně. To je nešťastí nerozumu. Nyní konfuciáni i mohisté chválí dřívější krále, že pečovali stejnou měrou o celé podnebesí a hleděli na svůj lid jako rodiče na děti. Z čeho vysvítá, že tomu tak bylo? Říkají: „Když ministr spravovodlnosti uskutečňuje tresty, panovník kvůli tomu nepořádá hudební vystoupení. Když se dává na vědomí zpráva o trestu smrti, panovník kvůli tomu pláče.“ To se týká zmíněných králů minulosti. Pokud by bylo zárukou řádu to, že vztah panovníka a poddaného je stejný jako vztah otce a syna, vyplývalo by z toho, že neexistují sváříci se otcové a synové. Lidé mají od přirozenosti nejsilnější vztah k rodičům, avšak přestože rodiče projevují svou péči, ne nutně panuje v rodině pořádek. Takže ač se mají velice rádi, jaká to může být záruka, že nedojde k rozporům? A dřívější králové neměli lid raději, než mají rodiče rádi děti. Navíc není jisté, že se děti nevzbouří proti rodičům. Jak by tedy bylo možné zaručit, že bude lid spořádaný? A když se podle zákona uskutečňují tresty a panovník kvůli tomu pláče, je to proto, aby ukázal, jak je lidský. Tak se ale nezařizuje pořádek. Vždyť ronit slzy, protože nechce, aby se trestalo, to je lidskost. Avšak nutné provedení trestu – to je zákon. Dřívější králové prosazovali tyto zákony a neposlouchali onen pláč, z čehož je zřejmé, že lidskost není možné nastolit pořádek.

A navíc se lid vždy poddá moci, jen nemohé je však možno získat smyslem pro náležitě. Čung-ni neboli Konfucius byl jeden z největších mudrců podnebesí, potuloval se mezi čtyřmi

moří a zdokonaloval své chování a objasňoval správnou cestu, a těch z celého mezimorí, kteří se těšili z oné lidskosti a kterým se líbil onen smysl pro správné a dali se k němu do služby, bylo sedmdesát. Je to nejspíš tím, že těch, kdo si cení lidskosti, je poskrovnu, a chovat se správně je obtížné. Proto i při vši velikosti podnebesí se k němu přidalo pouze sedmdesát lidí a lidský a správně se chovající byl jen on sám. Kdežto vévoda Aj z Lu⁵⁴¹ byl nevalný panovník, když se však obrátil tvář k jihu a spravoval zemi, nikdo z lidí uvnitř zemských hranic se neodvázil nebyt jeho poddaným. Lid se vždy podřídí moci, moci je ypravdě lehké podmanit si lid. Proto byl Čung-ni poddaným a vévoda Aj naopak vládcem. Konfucia nezískalo vévodovo správné chování, nýbrž se podřídil jeho moci. Proto když by šlo o smysl pro náležitě, Čung-ni by se nepodřídil vévodovi Ajovi, ale když dostala slovo moc, udělal z něho vévoda Aj svého poddaného. Když nyní učenci radí panovníkovi, aby nevyužíval moci, která zaručuje vítězství, a staral se o lidské a náležité jednání, že se tak prý bude moci stát opravdovým králem, to je, jako kdyby žádali, aby měl vládce vždy úroveň Konfucia a aby prostý lid podnebesí byl jako jeho žáci. To je návod, jenž zajisté nevede k úspěchu.

Představme si, že tu máme nezvedeného syna. Nechce se polepsit ani kvůli tomu, že se na něho rodiče hněvají, nepohne jím ani to, když mu lidé z vesnice vyčíní, nezmění se, ani když jej učitel vychovává. Nehne jím ani jedno dobro ze tří – starosti rodičů, chování sousedů, rozum učitele – a nejlepší se ani o chlup. Teprve když se dráb z okresu, jenž s úřední zbraní v ruce prosazuje právo, vydá hledat nezbedníky, začne se bát, změní své způsoby i chování. Proto když nestačí péče rodičů k tomu, aby vychovala syna, je potřeba počkat na přísné tresty okresních úřadů. Lidé vždy ohruňují nos nad péčí, ale jsou poslušní autority. Desetisáhovou zeď nepřeleze ani Lou Ťi,⁵⁴²

⁵⁴¹ Viz pozn. 1.

⁵⁴² Snad mladší bratr vévody Wena z Wej (viz pozn. 149).

protože je strmá, na tisícisáhové hoře se snadno může pást i kulhavá ovce, protože je pozvolná. Z toho důvodu prozřítavý král učiní své zákony strmé a tresty přísné. Ani průměrný člověk nepustí z ruky několik loktů hedvábí,⁵⁴³ zatímco ani lupič Č' nesebere sto *ťimů* roztaveného zlata.⁵⁴⁴ Nehrozí-li nevyhnutelně žádná újma, člověk nepustí ani několik loktů, je-li však újma na ruce zaručená, nevezme ani sto *ťimů*. Prozřítavý vládce proto zajistí, aby tresty byly nevyhnutelné. A tak je nejlepší, když jsou odměny tučné a spravedlivé, aby v nich lid viděl zisk, a postihy těžké a nevyhnutelné, aby z nich měl lid hrůzu. Není nad to, když jsou zákony jednotné a pevné, takže jim lid rozumí. Proto vládce uděluje odměny, aniž by je přenášel i na ty, kteří si je nezaslouží, a provádí tresty, aniž by propouštěl viníky. A následuje-li za odměnami chvála a za postihem ostuda, moudří i neschopní ze sebe vydají všechny své síly.

Nyní je tomu však jinak. Za zásluhy se sice udělují hodnosti, ale úřad se považuje za něco nízkého, za polní práce se udělují odměny, ale na toto zaměstnání je shlíženo svrchu. A naopak, lidé jsou sice kvůli tomu, že odmítají přijmout úřad, vyloučení z podílu na vládě,⁵⁴⁵ jsou však považováni za vznešené za to, že opovrhují světem, jsou viněni za spáchání zločinů, avšak chváli se jejich odvaha. Udílení odměn a trestů si protřečí s chválou a hanou, a proto je právo v troskách a lid se čím dál víc propadá do zmatků. Nyní je považováno za zásadovost, když někdo napadne našeho bratra a my na něho bez okolků zaútočíme. Za oddanost se považuje to, když je náš nejlepší přítel zostouzen a my jej okamžitě pomstíme. Dovede-li se však zásadové a oddané jednání do důsledků,

⁵⁴³ Rozuměj – pokud mu nevyhnutelně nehrozí žádný postih.

⁵⁴⁴ Lupič Č'; čínsky *tao Č'* 盜跖, legendární zbojník, kterého proslavil především Čuang-c'. Jeden *ťin* 鎰 se rovnal 20 nebo 24 *liangům* 兩 (taelům) zlata, jeden *liang* v daném období odpovídal přibližně 15 g.

⁵⁴⁵ Doslova je vrchnost *waj* 外, 'dá ven'; tj. vlastně z nich udělá „outsidery“.

poruší se panovníkovy svrchané zákony. Pokud panovník cítí oddané a zásadové chování a zapomíná na provinění proti zákonům, lid dává průchod odvaze a drábové nejsou s to ho zvládat. Nepracuje-li někdo, a přesto se obléká a jí, nazývají jej schopným, nevybojuje-li si někdo zásluhy v boji, a přesto je člen, říkají mu moudrý. Dovede-li se takové schopné a moudré jednání do konce, vojsko bude slabé a pole zpustnou. Libuje-li si panovník v moudrém a schopném chování a zapomíná přitom na neštěstí, které představuje slabé vojsko a zpusťlá země, sobecké jednání získá prostor a obecné blaho zajde na úbytě.

Konfuciani učeností matou zákony, samozvaní mstitelé⁵⁴⁶ násilím přestupují zákazy, vládce je však k obojím zdvořilý, a to je důvod, proč panuje zmatek. Vždyť ten, kdo se odchýlí od práva, je vinen, učenci jsou však pro vzdělanost přijímání do státní správy. Ten, kdo přestoupí zákaz, je potrestán, mstitelé z lidu jsou však pro své meče v osobních službách živieni státem. A tak panovník přijímá ty, jejichž chování se neslučuje se zákony, a nadřizení živí ty, které by měli drábové trestat. Právo a preference, vrchnost a podřízení, to jsou čtyři věci, které jdou proti sobě,⁵⁴⁷ a pokud se jim neurčí patřičně

⁵⁴⁶ Jako „samozvaní mstitelé“, „mstitelé z lidu“ a podobně překládám staročínské *sia 伐*. Toto slovo označuje osoby považované lidovými vrstvami za svérázné ušlechtilce, byť často pocházející z nejnižších společenských vrstev, kteří se rozhodli z určitých pohnutek pomstít – či mstit, pokud vzali takovou činnost za svůj úděl – krivdu spáchanou na bezbranném. Za tím účelem se ozbrojili a vzali spravedlnost do vlastních rukou. Někdy se *sia* překládá jako „rytíř“, což je dosti zavádějící. Za určitých okolností jeho význam poklesá proste na „soukromého bojovníka“, „ozbrojence mimo standardní vojenské struktury“, nebo dokonce na „nájemného vraha“. Podrobněji viz Uher 1994.

⁵⁴⁷ Přesněji jsou to dvě dvojice protikladů, byť Chan Fej říká jednoduše *s' siang fan* 四相反. Spornější jsou však jednotlivé členy, neboť v originále se praví toliko *fa, čchi, šang, sia* 法, 趣, 上, 下, tj. „zákon“, „sklony“ – nebo „volby“ ve čtení 取, „nahore/vrchnost“,

místo, ani kdyby tu bylo deset Žlutých císařů, nebude možno zavést pořádek. Proto ty, kteří jednají lidsky a se smyslem pro správné, není co chválit. Pokud je chválíme, škodíme tak výkonnosti. Ty, kteří jsou zběhlí v učenosti, není co zaměstnávat. Zaměstnáme-li je, uvádíme právo ve zmatek.

V Čchu byl jistý Poctivec. Když jeho otec ukradl kozu, šel to nahlásit drábům. První ministr řekl: „Zabijte ho.“ Vzal to tak, že je Poctivec sice poctivý vůči panovníkovi, leč křivý vůči otci, proto to oznámil a obvinil jej. Z tohoto pohledu je panovníkův poctivý poddaný ve vztahu k otci zpupným symen.⁵⁴⁸

Jeden člověk z Lu doprovázel svého panovníka do boje. Třikrát bojovali a třikrát utekl z pole. Čung-ni se ho ptal, proč to udělal. On mu odpověděl: „Mám starého otce, a kdybych zemřel, neměl by ho kdo živit.“ Čung-ni si řekl, že je synovsky oddaný, a proto ho doporučil k povýšení. Z tohoto pohledu je otcův oddaný syn zrádným poddaným svého panovníka. A tak kvůli trestu, který udělil první ministr, se v Čchu nedostávaly zprávy o páchaných nepravostech k uším nadřizených, a kvůli Konfuciově odměně lid Lu snadno utíkal z boje. Je-li takto odlišné to, co je užitečné pro vrchnost, od toho, co je užitečné pro podřízené, pak panovník nutně nemůže uspět, velebí-li jednání kmánů a zároveň usiluje o blaho země.

„dole/podřízení“. Komentátoři tradičně dovysvětlují tento výčet podle kontextu jako to, co zákon zakazuje, proti tomu, co panovník volí, a to, co vrchnost podporuje, proti tomu, co níže úředníci trestají. Je otázka, zda přece jenom není opodstatněnější čtení, které vychází ze slov tak, jak stojí v původním textu. Stávající překlad se řídí podle něho, ovšem s vědomím výše uvedeného tradičního chápání.

⁵⁴⁸ Těžko říci, zda se jedná o vědomou narážku na *Hovory* (XIII.18), kde Konfucius dává přednost tomu druhu „charakternosti“, kdy syn kryje otce-zloděje, před povinností vůči úřadům a potažmo panovníkovi – o psaném právu, které se teprve ustalovalo, samozřejmě ani nemluvě.

Když kdysi Cchang Ťie stvořil písmo,⁵⁴⁹ čarou zatočenou do sebe zapsal slovo „soukromý, sobecký“, a když nad tento znak přidal složku s významem „protiředit“, vznikl znak pro slovo „veřejný“.⁵⁵⁰ Je tedy zřejmé, že už Cchang Ťie chápal, že veřejné a soukromé si protiřecí. Pokud si nyní někdo myslí, že jde všem o stejný užitek, je to nešťastí, které pochází z toho, že to rádně neprošetří.

Jestliže by ovšem chtěl někdo dát dobrou radu průměrným lidem, nejlepší by bylo povědět jim, aby pěstovali lidskost a smysl pro správné a cvičili se v učenosti. Budou-li pěstovat lidskost a smysl pro správné, stanou se důvěryhodnými, budou-li důvěryhodní, budou jim svěťovány úkoly. Budou-li zběhlí v učenosti, budou je považovat za osvědčené učitele, a budou-li je považovat za osvědčené učitele, stanou se slavnými. To jsou ideály průměrného člověka. Ovšem pokud se povede taková politika, že těm, kdo nemají zásluhy, se svěří úkoly, a ti, kteří nemají hodnosti, budou slavní, v zemi bez pochyby zavládne zmatek a vláde se ocitne v ohrožení. Proto dvě opatření,

⁵⁴⁹ Cchang Ťie 倉頡, legendární pisár mytického Žlutého císaře, je se vznikem čínského písma spojován přinejmenším od 3. století př. n. l. V této roli se objevuje vedle *Chan-fej-c'* také v *Letopisech pana Lü* (kolem r. 239) a v *Chuai-nan-c'* (konec 2. století) a kanonizován v ní je v doslovu ke slovníku *Šiao-wen tie-c'* 說文解字 od Sü Šena 許慎 (dokončen kolem 100 n. l.). Blíže viz Zádrapa a Pejčochová (2009: 99).

⁵⁵⁰ Uvedená znaková etymologie se pokládá za jeden z nejranějších dokladů rozboru znaku a zaujímá významné místo v dějinách čínských jazykovědy. Znak pro slovo „soukromý, soukromnický“ 私 se původně psal bez determinativu 禾, tj. 厶, a ve starověkých duktech písma je vyveden oble jako smyčka připomínající ze všeho nejvíc oprátku („zatočený sám do sebe“, „sám pro sebe“). Znak pro slovo *kung* 公 „obecní, veřejný“ se skládá právě z tohoto znaku, nad kterým se nachází 八, dnes *pa* „osm“, ale v archaické době vypůjčeno ve významu „jít proti, protiředit, odporovat“. Podle této snad správné etymologie znaku je tedy protiklad soukromého a veřejného zakládán i v samotných znacích, kterými se příslušné pojmy zapisují.

jež se spolu neslučují, nemohou být zavedena najednou. Ten, kdo setne nepřitele, dostane odměnu, ale za vznešené se považuje laskavé chování. Ten, kdo dojde město, získá hodnost, za důvěryhodné se však považují řeči o zásadovosti a lásce. Potiže se sice řeší pevným brněním a ostrou zbraní, za krásné jsou však považovány široké pásy konfuciánských oděvů sepnuté sponami. Země bohatne zemědělstvím, odrážíme-li nepřitele, spoléháme se na vojáky, ale ve vážnosti jsou učen- ci. Stranou se odsouvají lidé cítící nadřizené a mající bázeň před zákony a živí se potulní mstitelé užívající meče v sou- kromých záležitostech. Když se jedná takovýmto způsobem, nelze dosáhnout řádu ani síly. Panuje-li v zemi mír, jsou živieni konfuciáni a muži meče, když ale nastanou potíže, jsou povola- ní obrněnci. Ti, z nichž je užitek, nejsou zaměštnáváni, a ti, z nichž žádný užitek není, zaměštnáváni jsou. Proto ti, kteří jsou ve službě, zanedbávají své povinnosti, zatímco potulných učenců je den ode dne více. To je důvod, proč v dnešním světě vládně zmatek.

Navíc se dnes za moudré považuje stále a důvěryhodné jed- nání. Za chytré se považují jemné a důmyslné řeči. A jemným a důmyslným řečem i lidé s výtečným rozumem porozumí jen těžko. Budeme-li nyní vytvářet zákony pro běžné lidi a používat přitom to, co i výtečný rozum chápe jen stěží, pak lid nebude mít způsobu, jak jim porozumět. Tak tomu, kdo nemá k obživě ani dost otrub a mláta, nejde o vybrané zmo a maso, ten, kdo na sebe nemá ani celou krátkou halenu z hrubého plátna, nečeká na pestře výšivky. Vždyť pokud se nedaří při spravování světa to, co je naléhavé, věci, které počkají, nejsou na pořadu dne. Co se týče politiky uplatňované v současnosti, není ve věcech lidu užíváno toho, čemu by rozuměli prostí muži i ženy, nýbrž jsou obdivovány nauky vzešlé z výtečného rozumu, které mají opačný účinek. Proto jemná a důmyslná slova nejsou nic, oč by se lid měl starat.

Pokud jde o ty, kteří považují stále a spolehlivé jednání za moudré, ti si jistě budou vážit mužů, kteří neklamou. Budou si

Lidé v celé zemi dnes mluví o pořádku, v každé domácnosti uchovávají Šang Jangovy a Kuan Čungovy spisy,⁵⁵² stát však chudne, protože těch, kteří mluví o orbě, je mnoho, a těch, kteří berou do ruky ryč, je poskrovnu. Všichni mluví o vojsku, v každé domácnosti uchovávají Sunovy a Wuovy spisy,⁵⁵³ ale vojsko je stále slabší, protože těch, kteří mluví o boji, je mnoho, zatímco těch, kteří si navléknou brnění, je poskrovnu. Prozíravý vládce proto využívá jejich síly a neposlouchá jejich řeči, odměňuje jejich zásluhu a s rozhodností zakazuje to, co je bez užítku. Lid proto vydá všechny své síly, aby následoval vrchnost. Vždyť orání je namáhavá práce, lidi ji však dělají, říkáme: „Můžeme tak zbohatnout.“ Boj je nebezpečná záležitost, lidé se do něho přece pouštějí, říkáme: „Můžeme tak získat na vážnosti.“ A nyní, když někdo pěstuje učinnost a cvičí se v mlouení, získá bohatství, aniž by podstoupil náhamu orby, získá vážnost, aniž by prošel nebezpečím boje. Kdo by to tak nedělal? Z toho důvodu připadá na sto lidí, kteří se živí hlavou, jeden, jenž pracuje rukama. Když je mnoho těch, kteří se živí hlavou, zákony selhávají. Když je málo těch, kteří pracují rukama, země chudne. To jsou příčiny dnešních zmatků.

Proto v zemi prozíravého vládce nemají dokumenty psané na bambusových proužcích – jako výchova jim slouží právo. Nenajdou se tam výroky dřívějších králů – za učitele slouží drábi. Nevyskytuje se tam ani nespoutanost mečů v soukromých službách – odvaža se měřit podle setnutých hlav.

Ti pak z obyvatelstva, kteří se zabývají výklady, se udří v mezích zákonů, ti, kteří plní úkoly, jsou dovedeni k výkonům, a ti, kteří se živí odvahou, jsou plně využiti ve vojsku.

⁵⁵² Nejspíše jde o nějaké rané verze *Knihy pána ze Šang* (viz I. díl od s. 59 dále) a jádra spisu *Kuan-c'* (srov. pozn. 390). Takový údaj o rozšíření děl připisovaných těmto dvěma myslitelům spojovaných s raným legismem je velice cenný, třebaže je nutno k němu přistupovat obezřetně.

⁵⁵³ Tj. příručky válčení připisované Sun Pinovi či Sun Wuovi (srov. pozn. 93) a Wu Čchimu (viz pozn. 31). Srov. též předešlou poznámku.

již vážit proto, že nemají způsob, jak se nechat klamat. Když se spolu stýkají prostí lidé, nemají bohatství, jímž by ostatní navnadili, nemají ani moc, jíž by ostatní zastrašili. Proto hledají takové, kteří by je neklamali. Panovník však má moc k ovládní lidí, vlastní hojnost celé země, a dokáže-li vzít do rukou správné nástroje – štedré odměny a přísné tresty – a napravit to, na co si posvítí technikami vládnutí, pak ani kdyby měl poddané, jako byl Tchien Čchang nebo C'-chan,⁵⁵¹ ti se jej neodvážejí klamat. Nač by čekal na muže, kteří neklamou? Stálých a spolehlivých mužů není, ani co by na prstech jedné ruky spočítal, zatímco úřední místa uvnitř hranic se počítají na stovky. Kdyby se měli za všech okolností zaměštnávat stálí a spolehliví muži, nebude jich dostatek. A nebude-li pro úřady dost lidí, bude těch, kteří vládnou, hrstka, a těch, kteří se bouří, mnoho. Proto je cestou prozíravého vládce sjednotit právo a nehledat rozumy, upevnit techniky vládnutí a neobdivovat důvěryhodnost. Pak zákony neselehávají a mezi úředníky se nerozmáhá proradnost ani klam.

Nyní však má vládce takový vztah k proslovům svých rádců, že si líbuje v jejich důvtipnosti, než by požadoval, aby odpovídaly skutečnosti. A k poměru jejich užitečnosti pro jednání se staví tak, že obdivuje jejich zvuk, místo aby žádal výsledky. Proto ti ze zástupů podnebesí, kteří se zabývají skládáním proslaví, se snaží o to, aby jejich slova byla důvtipná, místo aby byla užitečná, a tak je dvůr plný těch, kteří velebí dřívější krále a mluví o lidskosti a smyslu pro správné, zatímco politika se nedokáže vymanit ze zmatků. Ti pak, kteří mají jednat, soutěží o to, aby byli za vznešené, aniž by to odpovídalo jejich zásluhám. Chytří muži proto odcházejí ze služby, bydlí v jeskyních a odmítají přijmout úřednickou hodnost. Jaký je tedy důvod, že se vojsko nedokáže vzchopit a politice se nedaří vymanit se ze zmatků? To, co lidé chválí a co nadřizují považují za zdvořilé, jsou způsoby, jak uvést zemi do zmatku.

⁵⁵¹ Viz pozn. 84 a 85.

Proto když se nic neděje, země bohatne, dojde-li k něčemu, je tu silné vojsko. Tomu se říká zdroje kralování. Vyživovat zdroje kralování a využít slabosti nepřátelské země, překonat Pět císařů a Tři krále⁵⁵⁴ – k tomu se dojde nutně touto cestou.

Nyní je tomu však jinak. Obyvatelstvo si doma dělá, co chce, a řečníci z povolání⁵⁵⁵ si zajišťují moc v zahraničí. Cožpak není zhoubné čelit silnému nepříteli, když se lidé doma a za hranicemi předhánějí ve špatnostech? Proto ti z podřízených, kteří mluví o zahraničních záležitostech, tak činiť bud' proto, že se podílejí na zájmových uskupeních svislých či vodorovných spolků, nebo mají záměr někomu se pomstít a vypůjčují si přitom sílu státu. Svislý spolek – to je spojení mnoha slabých k útoku na jednoho silného. Vodorovný spolek znamená sloužit jednomu silnému při útoku na mnoho slabých. Ani jedno není způsob, jak udržet stát.

Všichni podřízení, kteří mluví o vodorovných spolcích, říkají: „Nebudeme-li sloužit velkému, střetnutí s nepřitelem skončí pohromou.“ Služba velkému sama o sobě nutně nenechá plody, ale odevzdávají se mu přitom mapy území a nabídnou se mu úřední pečeti⁵⁵⁶ s žádostí o jeho vojsko. Dají-li se mu však mapy, bude to znamenat ztrátu území, nabídnou-li se mu pečeti, sníží se tak vážnost země. Když země přijde o území, přijde i o část své síly, sníží-li se její vážnost, skončí politika ve zmatcích. A tak se stát stane součástí vodorovného spolku a bude sloužit velkému, ale ztratí území a uvede svou politiku ve zmatek, spíš než aby z toho byl nějaký užitek.

⁵⁵⁴ Pětice císařů a trojice králů se udává různě. Mezi mytických Pět císařů se nejčastěji řadí Žlutý císař, Čuan-sü 顓頊, Ti-kchu 帝嚳, Iao a Šun. Třemi králi se s největší pravděpodobností mni zakladatelé tzv. Tři dynastií, tj. siaský Jü, šangský Tchang a čouský Wen.

⁵⁵⁵ „Řečníci z povolání“ či „odborníci na proslovy“ jsou převodem čínského *jen-tchan-čé* 言談者, které je mimochodem velice blízké Šang Jangově výrazu *jou-tchan č' š' 游談之士*.

⁵⁵⁶ Podrobněji o úředních pečetích v době Válčících států viz Zádrapa a Pejčochová (2009: 147–150).

Všichni podřízení, kteří mluví o svislých spolcích, říkají: „Když neochráníme malé a zaútočíme na velké, přijdeme o důvěru podnebesí, když ztratíme důvěru podnebesí, bude náš stát v ohrožení a panovník bude znevážen.“ Ochrana malých sama o sobě nutně plody nese, ale přitom se povolá vojsko a postaví se proti velkému. Avšak není jisté, že ochrana malých zaručí jejich přežití, a ani není jisté, že při měření sil s velkým se něco nezanedbá, a pokud se zanedbá, dostane se země pod nadvládu silného státu. Vytáhne-li vojsko, bude poraženo, ustoupí-li a opevní se, města budou dobytá. A tak se stát stane součástí svislého spolku a bude ochraňovat malé, ale ztratí území a způsobí porážku svých vojsk spíš, než aby z toho byl nějaký užitek.

Proto když sloužíme silnému, obsazujeme mocnými muži ze zahraničí úřednická místa doma, a pokud ochraňujeme malé, snažíme se pomocí domácích vlivných mužů získat výhody v zahraničí. Aníž by z toho stát měl nějaký užitek, dostane se jim lén i tučných platů. Třebaže bude vláde v neváznosti, stanou se ministři ctěnými, a přestože se zmenší území státu, velké rody zbohatnou. Zdaří-li se věc, ministři posílí svůj vliv. Nezdaří-li se, stáhnou se s nabytým bohatstvím do ústraní. Když vládece naslouchá výkladům svých podřízených, ještě než je úkol úspěšně dokončen, jejich hodnost a plat jsou už vysoké, a když se věc nezdaří, nepotrestá je. Kdo z potulných učenců by potom nazdařbůh nevytěžil nezávazné výklady⁵⁵⁷ v naději, že se mu pošestí mít z toho později užitek? Tak se rozvracejí státy a hubí vládcí kvůli tomu, že je nasloucháno povrchním výkladům řečníků z povolání. A z jakého důvodu se tak děje? Je to tím, že panovníkovi není jasný rozdíl mezi soukromým a veřejným prospěchem, že neprošetřuje to, jak slova odpovídají

⁵⁵⁷ Doslova *ceng-tiao č' šuo 贈繳之說*, výklady podobné šipu opatřenému hedvábným provazem, za nějž je možno šíp přitáhnout zpět (používá se při střelbě na ptáky): Chan Fej požaduje, aby se slova nedala vzít zpátky a vždy z nich byly vyvozeny patřičné důsledky.

skutečnosti, a tresty a postihy nenásledují nevyhnutelně činy. Všichni si říkají: „Za pomoci zahraničí se v lepším můžu stát králem, v horším si aspoň zajistím bezpečí.“ Vždyť ale král je někdo, kdo si může dovolit zaútočit na ostatní. A bezpečný je ten, kdo nemůže být napaden. A je-li někdo silný, může zaútočit na ostatní, je-li spořádaný, nemůže být napaden. Řád a sílu nelze hledat v zahraničí, ty spočívají ve vnitřní politice. Když se uvnitř státu nebudou uplatňovat zákony a techniky vládnutí a místo toho se bude vymýšlet, jak to udělat v zahraničí, pak nebude možno dosáhnout ani síly, ani pořádku.

Lidové přísloví praví: „S dlouhým rukávem se dobře tančí, s mnoha penězi se dobře dělá obchod.“ Tím se myslí, že s dostatečnými zdroji je snadné dělat řemeslo. Proto je s pořádkem a silou snadné dělat plány, zatímco se slabostí a zmatkem to jde stěží. Proto ti, kteří jsou zaměstnáni v Čchin, mohou své úmysly desetkrát změnit, a přesto plán jen zřídka kdy selže, zatímco ti, kteří působí v Jen, jen jedinkrát změni plány, a ony zřídka kdy vyjdou. Není to tím, že ti, kdo pracují pro Čchin, jsou vždy chytrí, a ti, kteří pracují pro Jen, by museli být hloupí. Je to spíše rozdílem ve zdrojích – jednou pořádku a po druhé zmatku. Tak Čou opustilo Čchin a připojilo se k svislému spolku, a do roka bylo dobyto,⁵⁵⁸ „malé“ Wej se rozešlo s velkým Wej a včlenilo se do vodorovného spolku, a do půl roku bylo zahubeno. To znamená, že Čou bylo zničeno svislým spolkem a Wej zahubeno spolkem vodorovným. Kdyby Čou a Wej byly odložily plány se svislými a vodorovnými

⁵⁵⁸ Zde běží o Západní Čou, nikoli však o dynastii, leč o jednu z malých domén obklopených hlavně státem Chan, které zbyly čouskému královskému rodu za Válčících států (r. 367 se královská doména rozdělila na dva státečky, Západní Čou a Východní Čou, které se staly vévodstvími; legitimní král sídlil ve východní části). Roku 256 se Západní Čou odvrátilo od Čchin a přidalo se na stranu svislé koalice, bylo však Čchiny přemoženo a čouský vévoda uprchl do Čchin, kde se poddal a nabídl většímu svého území. Roku 249 jej pak Čchinové s konečnou platností zničili.

spolky a místo toho upevnily pořádek uvnitř zemských hranic, prosadily vládu práva, učinily tresty a odměny spolehlivými, plně využily svého území k rozhojnění zásob a zajistily, aby byl lid ochoten kvůli zpeřňování hradeb a obranných zařízení i zemřít, potom by podnebesí mělo jen malý užitek z územních zisků, zato ale velké ztráty při útoku na jejich sídelní města. Pak by se žádný ze států o deseti tisících válečných vozech neodvážil vysílovat se pod pevnými hradbami a vybízet tak silného nepřítele, aby využil jeho dočasné slabosti. Toto je metoda, jak zaručit, že země nezahyne. Vzdát se způsobu, kterým lze zaručit, že země nezahyne, a zabývat se záležitostmi, které vedou nevyhnutelně k záhubě, je pochybení při správě země. Je-li rozum v koncích v zahraničí a politika ve zmatku doma, záhubě se nedá zabránit.

Lid většinou uvažuje tím způsobem, že lne k bezpečí a zisku a vyhýbá se nebezpečí a tísní. Když jej nyní pošleme do bitvy, při postupu vpřed země rukou nepřítele, ustoupí-li, bude popraven. A to je přece nebezpečí. Člověk zanechá vlastních záležitostí a musí podstoupit strasti bitevních vřav, jeho domácnost podléhá zkáze, aniž by to nadřizení ocenili. A to je přece tíseň. Jakkap by lidé neutíkali před tím, v čem se skrývá tíseň a nebezpečí! Proto slouží velkým rodům a opravují jim úřadovny,⁵⁵⁹ a když jim je opraví, drží se v uctivé vzdálenosti od bojiště, a v takovém případě jsou v bezpečí. Pokud použijí úplatků a získají si vlivné osoby, získají to, co žádají, a získají-li to, co žádají, jsou osobně v bezpečí. A osobní bezpečí je přece to, co je výhodné, tak jakpak by k tomu mohli netihnout? Proto veřejně prospěšného lidu ubývá a soukromníků přibývá.

Vždyť vláda prozřavého krále vypadá tak, že omezuje počty obchodníků, řemeslníků a lidí s nestálou obživou a tím, že jim

⁵⁵⁹ Ohledně výrazu *ste-se* 解舍, překládaného zde jako „úřadovna“, nepamuje mezi komentátory shoda, ale také tento význam podporují i stávající slovníky staré čínštiny. Mělo jít o cestu, jak se vyhnout odvodu k vojsku.

Učení na výsluní slávy

Tato kapitola patří mezi nejzajímavější. Oněmi „učeními na výsluní slávy“ (sien stue 顯學), jež jsou ve všeobecné oblibě, mají být konfuciánství a mohismus. Pozoruhodné je, že na popularitu mohistů si stěžují i konfuciánští autoři, kteří ovšem líčí postavení konfuciánství přesně naopak, tedy jako směr na ústupu a zneuznaný. Svědectví je to proto sporné. Chan Fej popisuje štěpení zmíněných nauk do jakýchkoli tradic, odvozených od osobnosti jednotlivých učitelů, z nichž každá si činí nárok na to, že jako jediná představuje pravou dědičku původních zakladatelských myšlenek. Dnes o tom lze stěží rozhodnout, říká autor; a ještě nemožnější je rozhodnout, nakolik konfuciánství či mohismus zastupují odkaz příkladných vládců dávnověku, žijících daleko dříve. Je proto nesmyslné přijímat učení jakékoli z těchto tradic, natožpak projevovat úctu všem najednou, jak to dělají soudobí panovníci.

Nápadně aktuálně působí takřka neoliberalní pojednání o daních a přerozdělování statků, dokonce se setkáváme ze svého druhu konceptem „stejně startovní čáry“ a „rovných podmínek“, nadhozeným v podstatě s touž sociologickou navitou, jaká v tomto ohledu panuje dodnes. Za situace, kdy se dotvářel rozsáhlý byrokratický, kontrolní a represivní aparát centralizovaného státu a většina prostředků směřovala na vojenské výdaje, je mistrovským kouskem podsunout vinu za proflákní plodů práce rolníků učencům. Následně se projevy autorovy nechuť rozšíří i na ostatní „škádece státu“.

Kritizuje se spoléhání na morálku a podtrhává důležitost spolehnutí na sebe sama, na vlastní sílu, která zaručí poslušnost ostatních i bez křehkého vědomí morální povinnosti. Čekat, že lidé budou dobří a konat ve prospěch státu, je stejné jako čekat na od přírody rovné násady šípů či zatočené větve na loukotě. Chan Fej tu opisuje svůj neměnný názor; že člověka (tak, jak jej vidí legisté) nepředěláme, a je tudíž šarlatánstvím slibovat humánní vládu a harmonickou společnost. K ničemu tak nejsou konfuciánské řeči o dřívějších králech stejné jako o nutnosti získat si srdce lidu. Podle Chan Feje je lid víceméně nesvéprávný, má smýšlení dítěte, a získávání jeho srdce tudíž vede jen do záhuby.

⁵⁶⁰ Tj. s' -tchu 司徒, dozorce nad zeměmi; s' -ma 司馬, dozorce nad vojenskými záležitostmi; 司空, dozorce nad veřejnými pracemi; s' -š' 司士, dozorce nad úřednictvem' a s' -kchou 司寇, dozorce nad soudními záležitostmi'.

vytváří špatnou pověst, zmenšuje počet těch, kteří zanechávají základních povinností a vrhají se na nedůležité činnosti. V dnešní době procházejí osobní žádosti vládcových starých známých, a tak je možné si koupit úřední hodnost. A když si lze koupit úřední hodnost, obchodníci a řemeslníci přece nebudou mít nízké společenské postavení. A pokud je možno na trhu obchodovat s nečestně nabytými prostředky, obchodníků rozhodně nebude ubývat. A jsou-li jejich zisky několikanásobně vyšší než u rolníků a zaručí si úctu větší, než mají muži pluhu a meče, chřabrých mužů bude málo a obchodníků bude přibývat.

Proto v zemích, které jsou ve zmatcích, to chodí takto: Učenci tam chválí cestu dřívějších králů a spoléhají se na lid-skost a smysl pro správné, krásí svůj zevnějšek a zdobí své výklady, a tím zpochybňují platné zákony a rozdvíjejí mysl panovníka. Ti, kteří řeční o minulosti, si vymýšlejí lži a spoléhají se na větší sílu, aby dosáhli svých soukromých zájmů, prospěch státu je nezajímá. Ti, kteří nosí u pasu meče, shromazďují své příznivce, ustavují ideál mravní neporušenosti, aby si získali dobrou pověst, a přestupují zákazy pěti vládních ministerstev.⁵⁶⁰ Ti, které trápí vojenská služba, se shromazďují ve službách soukromých rodů a vynakládají všechny prostředky na dary, díky nimž využívají vlivu mocných osob a unikají tak strastem válečné věry. Obchodníci a řemeslníci se zabývají tím, že vyrábějí neotesané nástroje, hromadí nadměrné prostředky, dělají si zásoby a čekají na správný okamžik, aby mohli vydělat na rolnících.

Příslušníci těchto pěti skupin jsou škudlíci státu. Pokud se panovníci nezabavují těchto pěti druhů škudců a nepodporují chrabré muže, pak vůbec není divu, když na světě existují rozvrácené, zaniklé země a zesláblé, zničené dvory.